

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

TACTICAL FEATURES OF CONDUCTING A SEARCH WHEN INVESTIGATING CRIMES COMMITTED BY AN OFFICIAL OF LEGAL ENTITIES OF PUBLIC LAW

Завидняк В.І., д.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університет державної фіскальної служби України

Статтю присвячено дослідженню тактичних особливостей проведення обшуку під час досудового розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права. Визначено низку особливостей організації і тактики проведення обшуку в процесі розслідування цієї категорії злочинів, які доцільно розглядати крізь призму вимог, що висуваються до проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Одними з особливостей цієї слідчої (розшукової) дії є безпосередня участь детектива в організації, плануванні, підготовці та її проведенні, поділ матеріальних об'єктів пошуку на предмети та документи. Така ситуація пояснюється тим, що самі по собі виявлені предмети можуть тільки вказати на ознаки, факти або наслідки вчинення злочину, скоєного службовою особою юридичної особи публічного права. А безпосередня протиправність дій службової особи визначається лише за умови документального оформлення її дій, тобто наявності досконалого злочину, що знаходиться у сфері службових повноважень підозрюваної службової особи.

Акцентовано на тому, що доволі важливе значення в процесі проведення обшуків під час розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права, має виявлення грошових коштів, предметів розкоші, вартість яких значно перевищує доходи підозрюваного – службової особи і членів її сім'ї.

Зазначено, що обшук носить примусовий характер, тому процесуальною підставою його проведення є ухвала слідчого судді або слідчого судді Вищого антикорупційного суду. Визначено, що на тактику проведення обшуку та тимчасового вилучення документів і речей у процесі розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів цієї категорії впливають слідча ситуація та спосіб вчинення злочину.

За результатами цього дослідження визначено, що якість досудового розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права, залежить від швидкості прийняття рішення про проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук, вибору правильної тактики її проведення та організації, кількості залучених спеціалістів, швидкого реагування на прояви протидії досудовому розслідуванню.

Ключові слова: обшук, досудове розслідування, службові особи юридичних осіб публічного права, тактика, організація, слідча (розшукова) дія, документ.

The article is devoted to the study of the tactical features of the search during the pre-trial investigation of crimes committed by officials of legal entities under public law. A number of features of the organization and tactics of search in the investigation of this category of crimes, which should be considered through the prism of the requirements for this investigative (search) action. One of the features of this investigative (search) action are: direct participation of the detective in the organization, planning, preparation and conduct; division of material objects of search into objects and documents. This situation is explained by the fact that the identified objects in themselves can only indicate the signs, facts or consequences of a crime committed by an official of a legal entity under public law. And the direct illegality of the actions of an official is determined only by the documentation of his actions, is the presence of a perfect crime, which is in the sphere of official powers of the suspect – an official.

Emphasis is placed on the fact that the search for money, luxury items, the value of which significantly exceeds the income of the suspect – the official and his family members – is quite important in conducting searches during the investigation of crimes committed by officials of legal entities under public law.

It is noted that the search is compulsory, so the procedural basis for its conduct is the decision of the investigating judge or the investigating judge of the High Anti-Corruption Court. It is determined that the tactics of conducting a search and temporary seizure of documents and things in the investigation of criminal proceedings concerning crimes of this category are influenced by the investigative situation and the manner of committing the crime.

According to the results of this study, it is determined that the quality of pre-trial investigation of crimes committed by officials of legal entities under public law depends on the speed of the decision to conduct such an investigative (search) action as a search; choosing the right tactics for its implementation and organization; from the number of specialists involved; from a rapid response to the manifestations of opposition to the pre-trial investigation.

Key words: search, pre-trial investigation, officials of legal entities of public law, tactics, organization, investigative (search) action, documents.

Корупційні злочини, вчинені службовими особами юридичних осіб публічного права, охоплюють цілий комплекс протиправних дій (привласнення, розтрата, протиправне заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, незаконне використання бюджетних коштів, зловживання службовим становищем, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди), які за своєю правовою природою належать до економічних злочинів. Специфіка розслідування злочинів цієї категорії полягає в тому, що сам факт наявності цих злочинів зазвичай відображається тільки в документах: фінансових, бухгалтерських, банківських, податкових, тендерних тощо. Якщо протиправні дії не відображені в документах, зазвичай склад злочину відсутній. У зв'язку з цим документи є основними носіями інформації про вчинення злочинів, скоєних службовими особами юридичних осіб публічного права, і містять основну «слідову кар-

тину» вчиненого злочину. З огляду на це основні зусилля досудового розслідування злочинів цієї категорії будуть спрямовуватись на проведення таких слідчих (розшукових) дій, які дадуть змогу найбільш швидко та результативно виявити та вилучити документи, що містять сліди злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права.

Отже, з метою пошуку матеріальних слідів злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права, слід проводити таку слідчу (розшукову) дію, як обшук, під час якої необхідно мати спеціальні знання і вміння їх використовувати не тільки фахівцю (спеціалісту), а у разі потреби й детективу.

У процесі розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права, обшук доречно проводити після проведення першочергової слідчої (розшукової)

дії – огляду. Метою проведення обшуку є виявлення й тимчасове вилучення предметів і документів, які мають значення для встановлення істини в кримінальному провадженні, тому саме під час його проведення фактично отримуються докази в провадженні.

Як вже зазначалось вище, проведення обшуку в процесі розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права, буде спрямоване на пошук і тимчасове вилучення документів. Обшук із метою вилучення документів проводиться, коли є інформація про їх приховування або в разі відмови службової особи, керівника чи головного бухгалтера юридичної особи публічного права добровільно видати документи [1, с. 142]. Хочемо акцентувати на тому, що доволі важливе значення в процесі проведення обшуків під час розслідування злочинів цієї категорії має виявлення грошових коштів, предметів розкоші, вартість яких значно перевищує доходи підозрюваної – службової особи і членів її сім'ї. Ця обставина також стане непрямым доказом корупційних дій службової особи юридичної особи публічного права.

На тактику проведення обшуку та тимчасового вилучення документів і речей впливатимуть слідча ситуація та спосіб вчинення злочину. Тому перед вибором організаційних і тактичних прийомів проведення обшуку детективу потрібно вирішити низку завдань, зокрема визначити об'єкти, на яких варто проводити обшук (об'єкти обшуку – робочий кабінет службової особи, місце роботи підозрюваної – службової особи, місце мешкання підозрюваної особи тощо), документи й предмети, які потрібно вилучити (об'єкти пошуку), послідовність і конкретні терміни проведення слідчої (розшукової) дії. Відповідні завдання вирішуються на підставі аналізу матеріалів кримінального провадження [2, с. 90].

Об'єктами пошуку в процесі проведення обшуку під час розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права, є: а) документи, що ідентифікують службове положення та компетенцію відповідної службової особи; б) документи, що підтверджують організаційно-правовий статус і джерела фінансування юридичної особи публічного права, в якій вчинено злочин; в) планові документи, якими визначаються підстави надання, обсяг, розподіл і цільове призначення бюджетних коштів; г) документи бухгалтерського обліку та фінансової звітності; д) документи, що засвідчують укладання певних угод і стають підставами для конкретних виплат; е) казначейські (банківські) документи; є) гроші; є) особисті речі (чорнові записи, записні книжки тощо); ж) зразки бланків, штампів і печаток юридичної особи публічного права [3, с. 254–255].

Особливості організації і тактики проведення обшуку під час розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права, необхідно розглядати крізь призму вимог, які висуваються до проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Отже, під час розслідування кримінальних проваджень цієї категорії:

– обшук повинен мати невідкладний характер, адже розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права супроводжується подоланням значної протидії з боку владних осіб, владних структур, корумпованих працівників правоохоронних органів тощо;

– обшук повинен мати «груповий» характер» (проводиться комплексно одночасно в різних місцях). Це можуть бути обшуки за місцем проживання кількох підозрюваних – службових осіб і членів їх сімей, за місцем роботи співучасників отримання неправомірної вигоди, якщо вони працюють у різних установах або підрозділах;

– обшук має відповідати вимозі раптовості;

– обшук повинен мати вибіркового характер, адже не всі речові докази (документи) розміщені, наприклад, в юридичній установі публічного права, містять потрібну для кримінального провадження інформацію;

– усі дії, здійснювані з документами під час обшуку, коментуються та повинні мати прозорий характер.

Зазвичай обшук можна поділити на кілька етапів, а саме: підготовчий, оглядовий, детальний та етап фіксації результатів обшуку.

Підготовчий етап обшуку складається із системи заходів організаційного характеру, які здійснюються детективом задля реалізації прийнятого рішення про вчинення цієї слідчої (розшукової) дії. До цієї системи заходів входить попереднє отримання інформації про фактори, які можуть вплинути на результативність обшуку, зокрема відомості: про службову особу юридичної особи публічного права, яку будуть обшукувати (процесуальне становище, службове становище, навички, схильності, коло родичів і знайомих), місце обшуку, предмети пошуку (документи, периферійні носії інформації, гроші, цінності), передбачувані умови обшуку (приблизна тривалість, можливість запросити понятних, участь необхідних спеціалістів, застосування технічних засобів, необхідність забезпечення охорони об'єкта, транспорт, засоби зв'язку).

На підготовчому етапі проведення обшуку детектив має отримати ухвалу слідчого судді або слідчого судді Вищого антикорупційного суду про дозвіл на проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

З огляду на наявну інформацію у провадженні щодо розслідуваної події визначається тактика проведення обшуку, а саме:

1) визначається час початку обшуку і заходи, що забезпечують його раптовість і конфіденційність;

2) після проведення консультацій зі спеціалістами визначається, яка інформація може міститися в документах та периферійних носіях інформації;

3) прогноуються можливі заходи безпеки та протидії, що вживаються злочинцями з метою знищення доказової інформації в кримінальному провадженні;

4) з огляду на службове становище, сферу діяльності, кваліфікацію, професійні навички підозрюваної службової особи юридичної особи публічного права та спосіб вчинення злочину визначаються фахівці, які візьмуть участь у слідчій (розшуковій) дії;

5) визначається склад слідчої групи.

Після підготовчої стадії відбувається прибуття на місце обшуку і проникнення до приміщення, де він буде проводитись. Для того щоб проведення обшуку було несподіваним, а підозрювана службова особа не мала змоги знищити будь-які сліди злочинної діяльності, доцільно швидко та несподівано заходити у приміщення, забезпечити з моменту прибуття на об'єкт спостереження за вікнами, іншими виходами, щоб нічого не було викинуто і ніхто не мав змоги покинути приміщення; прибувши на службову територію юридичної особи публічного права, варто вжити заходів щодо маскування мети своїх «відвідин» і повідомити про неї тільки перед початком обшуку; входити до приміщення, де буде проводитись обшук, разом із понятими, які таким чином зможуть свідчити про все, що відбувалося з моменту початку обшуку. У деяких випадках, коли це можливо, доцільно заборонити особам, які працюють на об'єкті обшуку, або іншим особам доторкатись до працюючих комп'ютерів, електронних носіїв інформації, не виробляти ніяких маніпуляцій із комп'ютерною технікою, якщо їх результат заздалегідь невідомий, у разі потреби видалити персонал в інше приміщення [4, с. 167]. Як правило, службова особа має бути присутньою у приміщенні під час обшуку, це додає об'єктивності цій слідчій (розшуковій) дії, а також дозволяє отримати пояснення від підозрюваної службової особи, які зорієнтовують детектива в подальшому плануванні процесуальних дій та організаційних заходів.

Невідкладними діями детектива після проникнення на місце обшуку є:

а) пред'явлення службового посвідчення й ознайомлення з ухвалою слідчого судді про майбутній обшук,

роз'яснення всім присутнім у приміщенні, де буде проводитись обшук, правила поведінки під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії;

б) доручення членам слідчої групи швидко оглянути об'єкт для того, щоб з'ясувати, хто перебуває на об'єкті, й запобігти можливості будь-що заховати або знищити (документи, інформацію в електронному вигляді, гроші);

в) виявивши будь-які палаючі документи, вжити заходів, щодо їх гасіння та зберегти незгоріле;

г) під час початкового оформлення детективом протоколу обшуку бажано, щоб інші члени групи опитали поодиноці присутніх про їхнє ставлення до підозрюваної службової особи й за іншими питаннями, які цікавлять слідство, перевірити в них документи, після чого вирішити, кому можна піти, а хто залишиться до кінця обшуку;

г) підозрюваній особі – службовій особі або особі, що обшукують пропонується добровільно видати предмети або документи, що підлягають тимчасовому вилученню (в позитивному випадку детектив фіксує це в протоколі обшуку із зазначенням місця зберігання);

д) проведення безпосереднього обшуку.

З огляду на специфіку злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права, на нашу думку, доволі ефективною є тактична операція «груповий обшук», тобто одночасне проведення серії обшуків за місцем роботи та проживання підозрюваної особи – службової особи, в гаражах, на дачах, складах та офісах [5, с. 211]. Раптовість проведення групового обшуку позбавляє співучасників змоги попередити один одного про небезпеку й заховати або знищити документи, що їх компрометують, предмети, гроші, майно. Для проведення цієї тактичної операції створюється належна кількість слідчих груп. Кожну з них має очолювати досвідчений детектив, який може самостійно керувати обшуком на місці. Місце, де відбувається найважливіший обшук, вибирається збірним пунктом, до якого надходить інформація про хід і резуль-

тати інших обшуків і звідки надаються вказівки щодо проведення останніх [6, с. 77].

Хочемо акцентувати на тому, що в процесі проведення таких слідчих (розшукових) дій, як огляд та обшук, грамотне складання протоколу слідчої (розшукової) дії відіграє доволі важливу роль, тому що без протоколу сама слідча (розшукова) дія та її результати можуть втратити свою юридичну силу. У протоколі необхідно відображати усі дії, які проводяться під час обшуку або огляду, точно вказувати місце та основні відомості щодо предметів, які тимчасово вилучаються. У разі тимчасового вилучення документа в протоколі слідчої (розшукової) дії вказується місце його виявлення, зовнішній вигляд документа, розміри, колір фарбників, якими виконано надписи, печатки, штампи, інші реквізити; якщо текст великий за обсягом, то вказують першу та останню фрази документа, кількість сторінок; якщо вилучено кілька документів, що не є великими за обсягом, їх можна вказати повністю; якщо потрібно вилучити велику кількість документів, то зазначається лише їх загальна характеристика, кількість пакувань та їх характер, вказується зміст відтиску печатки [7]. Упаковувати знайдені документи і предмети необхідно з дотриманням відповідних правил, що не допускають можливості їх пошкодження, підміни або знищення.

Розглянута слідча (розшукова) дія в процесі розслідування злочинів, вчинених службовими особами юридичних осіб публічного права, проводиться з урахуванням обставин вчиненого протиправного діяння, наявності та обсягу службових повноважень у службової особи юридичної особи публічного права, яка вчинила злочин; незаконного використання службовою особою своїх службових повноважень і заподіяння при цьому шкоди.

Підбиваючи підсумки, необхідно вказати на те, що в кримінальних провадженнях цієї категорії в разі помилкової тактики проведення обшуку повторні слідчі (розшукові) дії не матимуть позитивного результату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. С. 210.
2. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. С. 86–99.
3. Оніщик Ю.В. Матеріальні сліди під час розслідування ухилен від сплати податків. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2014. Випуск 26. С. 253–256.
4. Шелітко В.Ю. Довідник слідчого. Вид. 4-те, перероб. і доп. Харків : Одісей, 2013. 232 с.
5. Цимбал П.В., Галян С.В., Завидняк В.І. Взаємодія слідчих і оперативних працівників при виявленні та розслідуванні податкових злочинів (тенденції, принципи, завдання). *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2009. С. 208–213.
6. Шаповал О.В. Особливості організаційно-тактичного забезпечення обшуку під час розслідування економічних злочинів. *Кримінальне право та кримінальний процес. Судова апеляція*. 2016. № 4 (45). С. 71–79.
7. Тимчасовий доступ до речей та документів: про що варто пам'ятати. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/timchasovij-dostup-do-rechey-ta-dokumentiv-pro-shho-varto-pamyatati/>